

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

Сергије Димитријевић

ОСТАВЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА
НА СЕВЕРУ ОД ДУНАВА

Poslan listom iz Istorijskog časopisa knjiga XX

Београд 1973.

ОСТАВЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА НА СЕВЕРУ ОД ДУНАВА

ИСТРАЖУЈУЋИ нумизматичке збирке у румунским музејима и у Народном музеју у Будимпешти, наишли смо на неколико остава које су садржавале поред страног новца и српски средњовековни новац. Истовремено смо прегледали мађарску, румунску, аустријску и српску нумизматичку литературу која садржи податке о оставама старог новца, као и инвентаре поменутих музеја, и прикупили податке о свим таквим чисто српским и мешовитим налазима. На тај смо начин утврдили да је српски средњовековни новац нађен у 17 остава и налаза северно од Дунава. У питању су остава и налази: 1) Олтенија I; 2) Олтенија II; 3) Басараби; 4) Drubet; 5) Немачки Чанад; 6) Ernésztháza; 7) Обад; 8) Дубовац; 9) Дероња; 10) Esztergom; 11) Fülörjakabszállás; 12) Sövényháza; 13) Vaskohsziklási; 14) Сарм; 15) Соимени; 16) Амнаш; 17) Клуж.

Једновремено смо утврдили да је *погрешно објављено да је таквог новца било у оставама из Слимника, Богудинача, Ст. Андреје и Шебиша.*

У остави из Слимника (Slimnic r. Sibiu, reg. Stalin), у Румунији, наводно је био један динар краља Милутина или краља Драгутина.¹

К. Хоред, који је прегледао и идентифицирао 18 примерака новца из овог налаза (приликом њиховог доношења у Археолошки музеј у Клужу) и објавио његов садржај², није констатовао присуство српског новца.

Остава из Богудинача. Нађена је 1870. у месту Богудинце, поред Лугоја, источно од Темишвара (румунски Bogudint; мађарски Bogudinci, раније Bogorfalva, жупанија Temis или Bogudincze — Krassó — магистрат Szőréna). Садржавала је 708 новчића, од тога 575 славонских бановаца (сви Ладислава IV), 129 мађарских новчића (од

¹ J. Sabou, Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII, în lumina izvoarelor numismatice — Studii și cercetări de Numismatica II, 1958, стр. 278—279 (цитирамо: Sabou).

² Sabou, Circulația..., Studii și cercetări II, 294, бр. 45; Информација К. Horedt-а, К. Horedt, Un tezaur de monede medievale germane din secolele XI—XIV, găsit la Slimnic (r. Sibiu) — Studii și cercetări de Numismatica III, 255—261.

10
11 си

тога 127 Карла Роберта, 2 Лудовика Великог) и четири српска динара Стефана Душана под знаком питања.

Ова је остава својевремено била у збирци Андреја Микулија у Темишвару.³

Пошто најмањи новац из ове оставе досеже до 1345, може се закључити да је у овој остави могао да буде само новац краља Душана, и то његове врсте са шлемом (пошто је Љубић доделио овом владару само овакве динаре).

У Народном музеју у Будимпешти саопштили су ми да се ова остава налази код њих, али да у њој нема српског новца.

На основу ове информације можемо сматрати да у њој није било српског новца.

Остава из Сент-Андреје, чији је садржај објављен и коментари-сан пре неколико година⁴, изгледа да није ни постојала.

До тог смо закључка дошли на основу дугогодишњих истражи-вања читавог овог питања.⁵

Што се тиче *оставе из Шебиша*, на њу се осврћемо у приказу 13. оставе — оставе из Vaskóhsziklasia.

³ Arch. Értesítő, III, 1870, 165; F. Römer, Igen érdeker éremlelet — Arch. Értesítő V, 1871, 63—67; J. Erdy, Arch. Értesítő VI, 1872, 293—7; F. Römer, Arch. Értesítő, 1872, 297—305; Történeti és Régészeti Ért. VIII 1892, 47, Berkeszy, Les trouvailles monétaires de l'Hongrie de Sud, (цитирамо Berkeszy) 5, 6, 11; Numizmatikai Közlöny VI, 1907, 142—143 и Numizmatikai Közlöny XXV 1926, 177—9, Таб. XIV (у којој се појављују ова четири динара под знаком питања).

⁴ Св. Душанић и Г. Орлов, *Налаз српског средњовековног новца из Сент Андреје*, прештампано из Рада војвођанских музеја св. 9. Нови Сад, 1960, стр. 53—60.

⁵ Пошто се у наведеном раду појављују многе нелогичности, позабавили смо се детаљно питањем овог налаза чим је наведена публикација објављена и написали већи рад о спорним тврдњама поменутих аутора Овај рукопис нисмо дали у штампу, пошто смо у међувремену у току даљих проверавања и истраживања утврдили да је читава ова остава измишљена, највероватније од стране разних трговаца и препродаваца.

Да је ова остава измишљена, видимо из следећих података:

У раду *Налаз српског средњовековног новца из Сент Андреје* стоји: „Нумизматичко Друштво у Будимпешти ставило је 14. јуна 1959. године, у свој аукциони каталог на продају мању оставу српског средњовековног новца у којој се налазио 31 комад сребрних динара!“ (стр. 51. Напомена: „1 Налаз је забележен у аукционом каталогу под бројем 155 Szerbia III Stjepan Uroš Ljubić VI, 18” — стр. 59). „По саопштењу купца налаза² добивеном од његовог власника, налаз потиче из Сент Андреје“ (стр. 51 — Напомена: „Налаз је одкупио С. Федор, геометар у пензији из Суботице” — стр. 59).

I ПРЕГЛЕД ОСТАВА

Осврнимо се подробније на побројаних 17 остава и налаза на северу од Дунава у којима је било српског новца.

1. *Остава из Олтеније* (Олтенија I)

Нађена је на непознатом месту у Олтенији (област око Крајове између Дунава, Карпата и реке Олте). Налази се у музеју у Крајови (Craiova).

У вези са овим налазом обратио сам се познатом нумизматичару из Суботице др Михајлу Прокешу писмом од 10. VII 1962. и тражио ближе информације.

Од др Прокеша добио сам писмо од 17. VII 1962, у коме стоји:

„Да бих могао тачно одговорити на ваше питање морао сам потражити госп. Федора, који је дао следеће обавештење: За нум. лицитацију број 155 од 14. VI 1959. већ се не сећа. Исто тако не сећа се да ли је лицитирани српски материјал био налаз или приватна својина? Сећа се једино само толико, да је било око 200—210 комада новца, које први пут нису могли уједно продати и зато морали поделити у 4 групе.

Пошто он није члан Мађарског Нум. друштва није могао учествовати на лицитацији, него је купио приватно од једног члана 52 комада... По повратку продао је ову малу колекцију инвалиду Смиљанићу Борбу у Новом Саду, а Смиљанић је овај материјал продао госп. Душанићу у Београду.”

Приликом нашег студијског боравка у Будимпешти 1963. године распитали смо се у Мађарском нумизматичком друштву о овој остави и прегледали његове публикације. Том смо приликом установили:

- а) да се у каталозима аукција Мађарског нумизматичког друштва, који се обично објављују три пута годишње, не појављује ниједан налаз средњовековног српског новца;
- б) да је у 1959. одржана једна једина аукција, 4. јуна 1959, на којој је продано 250 новчића најразличитије врсте;
- в) да се у каталогу те аукције заиста појављује под бројем 155 један српски средњовековни новац, али да је то био један усамљени комад који је продаван са почетном ценом од 15 форинти, што показује да то није била никаква већа количина српског новца.
- г) да су на тој аукцији продавана само два српска средњовековна новчића, наведени новац под бр. 155 и један новац Бурба Бранковића под бр. 156 (види сл. 47 — на којој је репродукован наведени део аукционог каталога од 4. јуна 1959).

На основу свега изложеног види се да тада није продана никаква остава из Ст. Андреје.

Да такве оставе није било, потврђује и изјава српског проте из Ст. Андреје Чедомира Шулића, који тврди да никакав српски новац није нађен у Сент Андреји.

Све ово показује да не треба полазити од априористичких концепција и доказивати их материјалом несигурног порекла.

Садржи 20 новчића, од чега 9 бугарских грошева Ивана Александра и сина му Михаила, 1351—1355 (просечна тежина 1,47 грама) и 11 српских динара. То су:

Таб. I Српски динари у остави из Олтеније I

Ред. бр.	Владар или феудалац	опис врсте	ознака на лицу и друго	ознака на наличју	тежина	бр. слике
1	Стефан Дечански	крстати	— S	M — B	1,25	—
2	Душан краљ	шлем, натпис MONITA REX STEFA	на углу јастука кринови	N — O	1,30	Сл. 1—2
3	"	"	прстен са тачкама	T — P	1.—	Сл. 3—4
4	"	"	"	D — M	1,05	Сл. 5—6
5	"	"	"	"	1,25	—
6	Душан као краљ Рашке и цар Византије	владар седи са мачем Натпис... RX RASIE	—	R — V	1,25	—
7	Душан као краљ Рашана и цар Византинаца	владар седи са мачем, натпис... REX RIA	O — O На спољној страни — ногу	α — δ	1,30	Сл. 7—8
8	Душан цар	шлем, натпис MONITA IMPER SEFAN	—	S — T	1,05	Сл. 9—10
9	"	шлем, натпис STEFANVS IMPERATO	прстен са тачкама	M — P	1,08	Сл. 11—12
10	"	"	ружица без круга	n — O	0,90	—
11	Бранко (Младеновић)	шлем, натпис ОКОЛО БРАНКО СЛЪГА (максимални пречник 20 мм)	—	P — L	1,43	Сл. 13—14

2. Друга остава из Олтеније (Олтенија II)

Нађена је пре 1907. у непознатом месту у Олтенији (област око Крајове, између Дунава, реке Олте и Карпата). Садржавала је 300 средњовековних сребрних новчића, највећим делом, 289, румунских (од тога 214 Владислава I, Домнул Мунтеници (1364—1377), 174 са латинском легендом, а 40 са словенском; 63 новчића који носе на лицу име Владислава, а на наличју име Раду (ковани 1372—1377) — све са словенском легендом; 1 молдавски новчић Петра I; а само 11 нов-

чића било је иностраних (од тога 4 бугарска, Ивана Александра (1351—1371) и Ивана Страцимира (1360—1396); 1 пољски без натписа; и 6 српских). Остава је дошла у Нумизматички кабинет Библиотеке Академије наука у Букурешту. L B
L B

Српски новац из ове оставе нисмо могли да прегледамо пошто је у време нашег студијског боравка у Букурешту стара збирка била тек враћена из Москве (збирка до 1914) и још није била приступачна. По једној белешци С. Moisila, у остави је било шест примерака новца цара Душана.⁷

3. Индивидуални налаз из Басарабиа

У кориту Дунава код места Vadul Cumanilor, у Олтенији (источно од Сорабиа, између Сорабиа и ушћа реке Олте), на месту где је од античких времена био прелаз преко Дунава (пут је ишао долином реке Олте — на осталим местима обале Дунав је непрелазан услед мочвара — и повезивао румунску и бугарску територију; како су ме обавестили ту је некада био и римски мост), нађен је:

1. бакарни фолар града Скадра са градским грбом; на наличју Св. Стефан стоји. Максимални пречник 22 мм. Тежина 1,95 гр. Он се сада налази у збирци Археолошког института Академије РР Романије у Букурешту.

4. Индивидуални налаз из Друбета

Приликом ископавања римских терми у бањи Drubet, код Турн-Северина, поред остатака Трајановог моста, нађено је једно средњовековно гробље изнад поменутих терми. У њему су нађена два српска новчића:

1) динар краља Душана са шлемом и натписом MONITA REX STEFA Словна ознака на наличју Р-М. — Врста приказана на цртежима: Љубић, Таб. VII, 5—10 (нађен је у гробу 63, у југозападном сектору, у трему зграде изнад рушевина — у плану XXII).

2) фолар града Улциња са фигуром владара и натписом VROS-IVS — На наличју св. Марија — врста приказана на цртежима: Љубић Таб. X, 14—15 (нађен је у згради бање).⁸ Оба новчића сада се налазе у музеју у Турн-Северину.

⁷ С. Moisil, Monete și tezaure monetare găsite în România și în Ținuturile românești învecinate — Buletinul societății numismatice române XIII (1915) № 23, str. 43, br. 51; O. Plesco, Numismatica medievală și modernă a țării noastre Oglindită în colecțiile restituite de la Moscova — Studii asupra tezaurului restituit de l'URSS, 1958, стр. 21.

⁸ Al Barcăcilă. Monede podoabe de metali și fragmente ceramice de la termele drubetei și din cimitirul medieval suprapus — Materiale și cercetari arheologice V, 769—794 (о српском новцу — стр. 774 — сл. 5 и 776).

5. Остава из Немачког Чанада

Остава је нађена у месту Немачки Чанад, код Темишвара (румунски: Сепад, s. Sîmpiccolau Mare, reg. Timișoara; мађарски: Német Csanád, или Német Csanádon, жупанија Торонтал; налази се на реци Марос (Мориш), западно од Арада, на једној карти Мађарске западно од Nagy Lok, источно од Makó).

Садржавала је 130 новчића, од тога 76 славонских бановаца, 51 српских динара и 3 венецијанска матапана.

Остава је доспела у Народни музеј у Будимпешти 1881. Њен детаљни опис нашли смо у великом музејском инвентару под бр. 90, 2. јуни 1881.

К. Нубер је утврдио да славонски новци (у загради је нумерација владара исправљена) припадају: 1 Емерику I 1196—1204 [по Ренђелу Бели IV, 1235—1270], 6 Стјепану VI [V, 1270—1272], 68 Ладислава III [IV, 1272—1290] и 1 Андрији II [III, 1290—1301].⁹

Венецијански матапани припадају Lorenzu Tiepolu (1268—1275) и Giovanni Dandolo (1280—1289).

Што се тиче српских динара, на основу поменутог описа и позива на Љубићеву књигу утврдили смо да је остава садржавала динаре:

краља Драгүтина са заставом	48
краља Милүтина крстати	1
краља Стефана Дечанског крстати (Постоји у збирци — тежина 1,96)	1
краља Душана крстати	1

На новцу краља Драгүтина са заставом нађене су ове ознаке:

на лицу	на наличју	
+ — +	—	
О — Т	↙ — а	2н3
—	Р — б	2н4
— — +	—	

Изгледа да је у Народни музеј у Будимпешти накнадно доспео још један део ове оставе. У самој збирци налазимо групу крстатих динара краља Милүтина са ознаком Н. Чанад на цедуљницама.

⁹ I. Berkeszi Délmagyarország éremleletei, Timișoara, 1907. (Les trouvailles monétaires de l'Hongrie de Sud — цитирамо Berkeszi) 5, 13; Sabou, 278 и 287, № 10 (налаз из 1883); J. Hampel, Intézetek és gyűjtemények, A. m. n. muzeumi ösrem- és régiségvár 1881-ben — Archaeologiai Értésítő, UF (Neue Folge) II (1883), 142, 155; K. Nuber, Принос хронологији славонских новаца — Гласник земаљског музеја IX, 1897, 174; С. Станојевић, Српски новац XIII и XIV века у Банату — Гласник Историјског друштва у Новом Саду III, 268; I. Rendjeo, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Graz 1959, — Slavonische banaldenare, стр. 17—38.

Таб. II Крстати динари краља Милутина у остави из Немачког Чанада

Ред. бр.	Словна ознака на лицу	Словна ознака на налицју	Тежина
1	II — O	M — A	1,56
2	N — O	T — V	1,71
3	N — O	T — V	1,60
4	N — O	P —	1,70
5	HP	B —	1,81
6	И — O	M — A	1,68
Свих шест		Просек	1,68

Lm 5, 6

Lit, 2m 6

То значи да је српски део ове оставе имао најмање 56 динара, односно:

краља Драгутина	са заставом	48
краља Милутина	крстати	6
краља Стефана Дечанског	крстати	1
краља Душана	крстати	1
Укупно		56

Напомињемо да српски средњовековни новац није нађен у остави Српски Чанад нађеној 1905.¹⁰

6. Остава из Érnésztháza

Нађена је у марту 1880. код места Érnésztháza или Érnőháza (магистрат Torontal; према обавештењима које сам добио ово место сада припада Југославији а налази се у Банату, јужно од Сегедина, око бившег Великог Бечкерека, данас Зрењанина), у време градње пута, у великом керамичком суду, заједно са сребрним чашама, тањирима, лончићима, минђушама, прстеновима, комадом сребрног плеха и другим таквим стварима. Садржавала је 285 новчића, од тога 239 мађарских новчића (5 Лудовика Великог 1342—1382 — 4 варијанте; 23 Марије, 1382—1387) — 7 варијанти; 211 Сигисмунда, 1387—

¹⁰ N. Közlöny V, 1906, 170; Berkeszy, 13; Sabou, 287, № 10 (налаз из 1905)

1437 — 19 варијанти); 1 славонски бановац, 1 венецијански матапан (Andrea Contarini 1368—1382); 4 турске аспре, 1 салцбуршки новац (I. Eberhart 1147—1164); 1 корушки (Bernhard Herzog Kорушке) и 38 примерака *српског новца, од чега 18 комада Стефана Лазаревића — разних варијанти и 20 комада Бурђа Бранковића — 4 варијанте*. Ова остава доспела је у музеј у Темишвару, а касније је путем замене стигла у Народни музеј у Будимпешту.

Изгледа да су у Будимпешту стигли сви српски новци ове оставе, а да је у замену за њих музеј у Темишвару добио 6 бугарских и 33 српска новчића, као што је то речено у трећем чланку објављеном у темишварском археолошком часопису.¹¹

У инвентару Народног музеја у Будимпешти под бр. 112/1881 налазе се 24 новчића. Остали редни бројеви ове групе односе се на сребрне украсе. Под редним бр. 30 описан је динар деспота Стефана Лазаревића са великим словом **Л** окруженим натписом **•П•ДЕСПОТ СТЕФАН**. Ту стоји и примедба чији превод гласи „сличан сребрни новац из истог налаза задржао је археолошки одељак”. Оба ова примерка данас се налазе у нумизматичкој збирци Народног музеја у Будимпешти (то се види и из великог инвентара музеја 48/1881). Један од њих је приказан на нашим сл. 15—16. Тежина 0,93 гр. Други има тежину 0,97 гр.

У трећем наведеном чланку темишварског археолошког часописа нашли смо и преглед новца Бурђа Бранковића који су путем замене уступљени Будимпешти. У њему су означени позиви на цртеже Љубића. У главном инвентару Народног музеја у Будимпешти ова остава је заведена под бр. 60/1885, али се од тих примерака сада налази у овом музеју и под тим инвентарским бројем само један једини комад, и то нова подврста врсте Љ. XIII 10 са шестокраким звездама уместо кринова која је у поменутом списку замене Темишвар—Будимпешта вероватно наведена као један од два примерка врсте Љ. XIII 9 (примерак са сл. 17—18). Тежина бушеног примерка 1,09 гр.

На основу поменутог списка и наведене исправке утврдили смо да се у остави из Érnésztháza, поред 18 динара деспота Стефана Лазаревића (од њих су нам позната само два са великом словом **Л** у средини — један од њих приказан је на нашој сл. 15—16), налазило и 20 динара Бурђа Влковића, и то пет новчаних врста:

¹¹ Történelmi és Régészeti-Értesítő Temésvarrett (Темишвар) VI, 1880, I Heft, 160; VII, 1881, I Heft, 134—135; UF (Neue Folge) I, I Heft, 147—8; Berkeszy, 6, 17; Helyrajzi emlékmű, Temišvar, 1886, 270.

Таб. III *Новац Бурђа Влковића у остави из Ernesztháza-e*

Ред. бр.	Опис лица	Опис наличја	Број слике по Љубићу	Број примерака у остави
<i>I Новац господина Бурђа Влковића</i>				
1	Разбацано име ГЮРЬГЬ око лава (Примерак са сл. 17—18)		Љ. XIII, 10	1
2	Натпис Господин ГЮРЬГЬ око лава		Љ. XIII, 9	1
<i>II Новац деспота Бурђа Влковића</i>				
3	Четвороредни натпис (Врста приказна на сл. 19—20 — Примерак из збирке Народног музеја у Будимпешти)	лав	Љ. XIII, 17	10
4	Велики монограм окружен натписом (врста приказана на сл. 21—22 — Примерак из збирке С. Димитријевић)	лав	Љ. XIII, 23	4
5	Натпис ГЊЪ ДЕСПОТ ГЮРЬГЬ око лава (врста приказана на сл. 23—24 — Примерак из збирке Народног музеја у Будимпешти)	Исус седи са криновима на стубићима престола	Љ. XIII, 5	4

Узмимо ли у обзир све информације о деловима ове оставе који су дошли у Народни музеј у Будимпешти 1881. и 1885. (инвентарни бројеви 112/1881 и 128/1885), видећемо да је ту приспело 309 новчића из ове оставе, и то 261 мађарских (од тога 5 Лудовика I, 25 Марије и 231 Сигисмунда), 1 славонски бановац- 1 венецијански матапан, 1 салцбуршки новчић, 1 корушки новчић, 6 турских новчића, а само 38 поменутих српских новчића.

Запитајмо се шта је било са 35 од укупно 38 примерака српског новца, колико је стигло у Народни музеј у Будимпешти 1881. и 1885. године, а којих сада тамо нема. Они су по свој прилици замењени са неким колекционером, пошто је Народни музеј у Будимпешти располагао примерцима оваквих новчаних врста, посебно после укључења велике збирке I. Dobotsky (око 1918/1919) у нумизматичку збирку овог музеја. (То је, на пример, случај са новчаним врстама Бурђа Влковића приказаним на цртежима Љ. XIII 5, 9, 17 и 23). Није искључено да је овакву замену остварио К. F. Nuber, који је интензивно комплетирао збирку југословенског новца у музеју у Осијеку.

7. Остава из Обада

Нађена је 1920. приликом копања у врту у гвозденој кутији у селу Обада (г. Сіасова, рег. Тімішоага; налази се 25 км југозападно од Темишвара). Садржавала је 74 средњовековна сребрна новчића, од којих (по О. Піеску) 24 славонска бановца (последњи Карла Роберта 1308—1342); 5 бановаца Ладислава IV, кованих за Угарску; 16 мађарских обола (последњи Карла Роберта); 1 неидентифицирани брактат; 13 бечких динара без натписа; 3 дирхеима златне хорде (хан Тула Вуга и хан Токтај, 1290—1312) и 12 српских динара.¹²

Овај налаз је у целости дошао у Нумизматички кабинет библиотеке Академије РР Романе.

Дванаест српских динара припада следећим врстама:

Таб. IV Српски динари у остави из Обада

Ред. бр.	Владар	Кратки опис	Ознаке на лицу	Ознаке на наличју	Тежина	Слике
1	Драгутин	владар прима заставу	— +	—	1,94	
2	„	владар седи са мачем. Натпис MONETA REGIS STEFAN	—	—	2,09	
3	„	„	—	—	1,47	
4	„	„	—	—	1,44	
5	„	„	—	—	1,83	
6	„	„	—	—	1,52	
7	„	„	—	—	1,96	
8	„	„	—	м - а	2,01	сл. 25—26
9	„	„	—	★ - †	1,59	
10	„	„	—	★ - †	1,80	
11	Душан као краљ Срба и цар Византинаца	владар седи са мачем Натпис се завршава REX RIA	—	—	1,30	
12	„	„	—	N - D	1,21	
Просек 12 динара					1,68	

¹² С. Moisil, Noui descoperiri numismatice și arheologice — Cronica Numismatică și arheologica III (1922) № 56, стр. 47; исти аутор, Câteva tezaure monetare medievale, Lucrările sesiunii generale Științifice din 2 — 12 iunie 1950 (Academia R P Române), București, 1950, p 1558, сепарат стр. 6 и 10; Sabou, стр. 278—9, 291, бр. 29; О. Піеску, Monede tătărăști din secolele XIII—XV gasite pe teritoriul republicii populare romine — Studii și cercetari de Numismatica II, 272—273.

Ради упоребења тежине разних врста новца нађених у овој остави утврдили смо да је:

1) просечна тежина 29 примерака славонских бановаца и бановаца кованих за Угарску била	0,72 гр;
2) просечна тежина 12 бечких обола	0,44 гр;
3) просечна тежина 16 мађарских обола	0,44 гр;
4) просечна тежина 10 српских динара краља Драгутина	1,75 гр;
5) просечна тежина 2 српска динара цара Душана	1,26 гр.

8. Остава или индивидуални налаз из Дубовца

Године 1903. и 1904. из места Дубовац, у Банату (Dubovás срез и жупаније Темеš — Temišoara) дошло је у музеј у Темишвару око 500 примерака античког и срењовековног новца. Међу средњовековним новцем најчешће се сусрећу примерци мађарског краља Сигисмунда и српског деспота Бурђа Влковића.¹³ (Свих 500 примерака било је инвентарисано у Tagesbuchu der Münzsammlung под 1903, 397—405, а 1904, 433—435.) Српски су новчићи нестали из музејске збирке. Ми смо нашли само празне цедуљице са оваквим индикацијама. Да ли су у питању бројни индивидуални налази из места где је био некакав посед Бурђа Влковића, или је у питању нека растурена мешовита остава средњовековног новца где је било мађарских и српских новчића, нисмо могли да установимо. Напомињемо да се Дубовац као посед деспота Бурђа Влковића не помиње међу његовим имањима у Угарској у књизи К. Јиречек—И. Радонића, „Историја Срба”.

9. Остава из Дероње

Нађена је 1893. у месту Дероња, у западној Бачкој (мађарски Dérony, магистрат Vács-Vodrog). Ово се место данас налази у Југославији, крај Бачке Паланке, на северу од Бача (Vács) на речици Мостонги вертикалног тока.

Њен део који је дошао у Народни музеј у Будимпешти (Инвентар остава 265/1893 садржавао је 998 новчића, од чега:

Владар		Врста	Комада
М Нупуаду	(1458—1490)	10	42
Владислав II	(1490—1516)	5	779
Лудовик II	(1516—1526)	2	176
Заједнички новац деспота Бурђа Влковића и Јанка Хуњадија		1	1
		<hr/>	
		Свега	18
			998

¹³ Berkeszy, 6 и 17. Налази из околине Дубовца, сакупио Draganescu.

Најмлађи датирани новац је Лудовика II из 1519. године.

Комад који нас интересује, заједнички новац деспота Бурба и Јанка Хуњадија, представља по инвентару Народног музеја у Будимпешти 62/1893 „неопубликовани динар” (новац величине мађарског динара). На страни деспота Бурба налазимо фигуру деспота који стоји са круном на глави и огрнут плаштом држећи у испруженој левици куглу са једноструким крстом, а у испруженој десници усправљен мач. Натпис иде околу у зрнастом прстену и гласи **•DASPO•GVROS•** (код Ж. Видака погрешно), а на страни Јанка Хуњадија четвороделни штит у чијем се другом и трећем пољу налази гавран окренут лево (амблем породице Хуњади), а у првом и четвртом лав окренут лево и натпис који иде околу у зрнастом прстену и гласи **•IOHANNES•G•H•W•R•VNGARI•** Максимални пречник је 15 мм, а тежина 0,65 гр.¹⁴

Овакву новчану врсту објавио је код нас Ј. Петровић.¹⁵ Такав примерак се налази и у збирци С. Димитријевића.¹⁶ Треба посебно истаћи да лавови у првом и четвртом пољу немају исти положај. Онај из првог поља хода, а онај из четвртог стоји на задњим ногама.

Раније позната новчана врста на чијој се једној страни појављују натпис и фигура деспота Бурба, а на другој штит и натпис Јанка Хуњадија (Љубић, Таб. XIII, 27; J. Rupp. Nummi Hungariae hastenus cogniti, quos delineatos ac e monumentis historico-nummariis illustratos, Periodux mixta II tom, Budae 1846, стр. 65, врста VII; L. Retty—G. Probst, Corpus nummorum Hungariae, бр. 168; E. Unger, Magyar Eremhatározó II, бр. 196) имала је другојачији штит. На штиту је прво и четврто поље испуњено хоризонталним пругама (три мађарске пруге), у другом налазимо патријархов двоструки крст, а у трећем гаврана окренутог лево (амблем породице Хуњади — соvus-гавран — Корвин, сл. 27—28) примерак из збирке Народног музеја у Будимпешти).

Пошто је после другог светског рата новчић нађен у Дероњи, предат је 1959. Југословенској комисији за регулисање ратне штете са Мађарском као једини примерак враћеног новца, с тим да се овим гасе сва таква потраживања између Југославије и Мађарске у области нумизматике. (Информације друга Huszaga, управника нумизматичког одељења Народног музеја у Будимпешти), нисмо могли да снимимо оригинални примерак нађен у остави из Дероње. Сliku коју доносимо (сл. 29—30) начинили смо по галванопласти-

¹⁴ О овом комаду писао је Archeologiai Értésítő, N. Folge, XIV, 1894, 87; L. Retty-G. Probst, Corpus nummorum Hungariae, Graz, 1958, с. 33 и 107—108, сл. бр. 167 и Ж. Видак, *Заједнички новац Бурба Бранковића и Јаноша Хуњадија*, прештампано из Рада војвођанских музеја св. 10, стр. 143—147.

¹⁵ Ј. Петровић, *Деспот Бурба Бранковић у светлу нумизматике*, Нумизматичар бр. 1, са мрким корицама, стр. 16—17

¹⁶ С. Димитријевић, *Нова серија...* I, стр. 135, сл. 49—50

чној копији тог примерка. Оригинални примерак је ушао у збирку Војвођанског музеја у Новом Саду. Њега је обрадио Ж. Видак (види рад наведен у напомени 14).

Слажемо се са констатацијама Ж. Видака и његовим аргумен-тованим тврдњама да је новчана врста Бурђ-Хуњади, са два гаврана и два лава у грбу Ј. Хуњадија, чији је један примерак нађен у остави Дериње кован после 1. фебруара 1453, када је Ј. Хуњади добио право да прошири свој грб лавовима. Прва од две новчане врсте Хуњади—Бурђ могла је да буде искована после уговора између Ј. Хуњадија и деспота Бурђа Влковића, закљученог у Смедереву 1448, можда у време веридбе унуке деспота Бурђа Јелисавете и сина Ј. Хуњадија Матије 23. августа 1451. Не бисмо се сложили са претпоставком Ж. Видака да је друга новчана врста кована у ковници у *Beszterczebányai*, пошто су лавови у грбу Хуњадија саставни део његовог грба, а не ознака ковнице у *Beszterczebányai* (лав од *Besztercei*). Ову тврђу могли бисмо прихватити само у случају да су сви новци Јанка Хуњадија ковани у овој ковници (питање које нисмо проучавали).

Запитајмо се шта значи натпис који налазимо на примерку из оставе Дериње на оној страни новца која је кована за Јанка Хуњадија. Да би се одговорило на ово питање, треба поћи од историјских чињеница и нумизматичког материјала.

Године 1446, после смрти мађарског краља Владислава I (1444) и периода интеррегнума (Савет седморице) састао се 1446 у Пешти Земаљски сабор (*Reichstag*), који је признао младог дечка Ладислава за краља (Ладислав V Посмрче). Да би се спасла држава и осигурало њено јединство, које је било угрожено борбом политичких партија и анархијом, било је потребно обезбедити јединствено руководство земље. Зато су представници сталеза, окупљени на Ракошијевом пољу (*Rákosfeld*), једногласно изабрали Јанка Хуњадија, војводу трансилванског и познатог војсковођу у борби против Турака, за гувернера земље (*Reichverweser*). У тој функцији Јанко Хуњади је био од 1446. до 1453. То су историјске чињенице.

На новцу Јанка Хуњадија, кованом у то доба, сусрећемо следеће натписе:

код Retty бр. 157	... IO GVBERNATOR
„ „ „ 165	... IO GVBERNATORI
„ „ „ 166	IOhANI GVBER ...
„ „ „ 162	IOhANNES DE hVNIAD
„ „ „ 162	WLADISLAI REGIS ...
„ „ „ 166	M[ONETA] LADISLAI R VNGARIE

* (L. Retty—G. Probszt, *Corpus Nummorum Hungariae*, Graz, 1958, стр. 33, 107—108)

На основу целокупног изнесеног историјског и нумизматичког материјала видимо да се споран натпис ²JOHANES GVBERNATOR HVNIAD WLADISLAI, REGI VNGARIE, ³ може разрешити овако:

³ Јанко Хуњади гувернер Владислава краља Угарске. При томе треба узети у обзир и то да се 1453. Јанко Хуњади повукао са положаја гувернера. Зато се не може лако прихватити претпоставка Ж, Видака да је новац са лавовима кован између 1453. и 1456, кад и Јанко Хуњади и деспот Бурђ умиру, први 11. августа, а други 24. децембра 1456. Из истих разлога тешко је прихватити и претпоставку да је овај новац кован у време венчања деспотове унуке Јелисавете и Матије, сина Ј. Хуњадија, августа 1455.

10. *Остава из Esztergoma*

Нађена је 1893. у Esztergomu (магистрат Esztergom појављује се и под именом Estergomi, Krausz-féle; налази се на Дунаву са његове јужне стране северозападно од Будима).

На основу инвентара Народног музеја у Будимпешти 489/1893 и позива на Лубића утврдили смо да је ова остава садржавала 181 новчић. Од тога је било 180 мађарских и 1 српски, и то:

Владар	Врста	Комада
I мађарски новац		
Сигисмунд (1387—1437)	24	172
Алберт (1437—1439)	3	8
II српски новац		
Бурђ Влковић	1 (Љ. XIII, 23)	1

То је врста са великим монограмом на лицу и лавом на наличју (врста представљена на сл. 21—22).

Примерак из ове оставе сада се не налази у поменутој збирци.

11. *Остава из Fülöpjakabszállása*

Нађена је 1938. у месту Fülöpjakabszállás (магистрат Пешта; место се налази западно од Кечкемета, на железничкој раскрсници) Садржавала је 2480 новчића, од чега 2468 опште мађарског новца (од тога 1 Лудовика великог, 2 Марије и 2465 Сигисмунда), 7 новчића гувернерске области Szorényi Bánság (магистрат Radwitz), 1 бечки пфениг, 3 новчића Доње Аустрије и 1 новчић Бурђа Влковића (заведени под инв. бр. 79/1938).

У питању је била врста са натписом ГЊ ДЕСПОТ ГЮРЂ око лава — Исус седи на престолу са малим криновима на његовим стубићима (врста приказана на сл. 23—24).

12. *Остава из Sövényháza*

Нађена је 1897. у Hatrongyosi port (пored Sándorfalva, жупанија Szongrád; ово место је северно од Сегедина на пола пута између Сегедина и Чонграда удаљено од десне обале Тисе нешто мало

испод висине Kis telek, на средини између Телека и Тисе), за време орања, и то у земљаном суду заједно са сребрном орнаментираном плочом. Део новца је пропао.

Остатак је садржавао мађарски новац (међу њима брактеати Беле IV, и грошеви Карла Роберта и Лудовика I, 1342—1382), славонске бановце и динаре краља Стефана Драгутина (Љубић V, 15—18) и Стефана Душана (Љубић VII, 24; VII, 6).¹⁷

У инвентару Народног музеја у Будимпешти нашли смо под бр. 36/1898 опис 41 примерка српских динара из налаза Sövényháza. То су:

Таб. V Српски динари из оставе из Sövényháza-е

Ред. бр.	Владар	Врста	Број цртежа код Љубића	Ознаке	Број примерака
1	краљ Драгутин	динар са заставом (Укупно 3)	Љ. V, 15—18		3
1	краљ Душан	шлем, Натпис STEFANVS DEI GRA REX	Љ. VII, 3—4	крунисана глава — крунисана глава	12
2	"	"	Љ. VI, 24 (грешка вероватно Љ. VII, 24)	И - ђ	5
3	"	"	"	п - ђ	1
4	"	" (Укупно 20)	"	?	2
5	"	шлем, Натпис MONITA REX STEFA	Љ. VII, 5	L — V	2
6	"	"	Љ. VII, 8	џ - в	1
7	"	"	Љ. VII, 6	р - т	1
8	"	"	"	N — O	4
9	"	" (Укупно 9)	"	P — ?	1
1	цар Душан	седи, Натпис са завршава: RX RASIE	Љ. VII, 17	R — V	6
		" (Укупно 7)	"	— — —	1
2	"	седи REX RIA (Укупно 1)	Љ. VIII, 18	— T	1
3	"	шлем, Натпис MONITA S INPERATO (Укупно 1)	Љ. VII, 11	R — O	1
4		Укупно 41			

¹⁷ Numizmatikai Közlöny, XI, 1912, 10—11

Новац цара Душана са шлемом и натписом MONITA S IMPERATO врло је редак. У Народном музеју у Будимпешти таквог новца нема. Једини познати примерак (са исто таквом словном ознаком) налази се у збирци Kunsthistorisches Museum у Бечу. Он је већ био обрађен од стране Љубића (Љ. Таб. VII, 11), далеко пре налаза ове оставе, 1875. Пошто се у збирци Народног музеја у Будимпешти налази новац са шлемом и словном ознаком R — O, али са царским натписом STEFANUS IMPERATOR, можда је лице које је инвентарисало ову оставу погрешило.

13. Остава из Vaskóhsziklasi

Нађена је у Vaskóhsziklasi (магистрат Bihar, на неким картама Мађарске Voscau; налази се у завијутку Карпата, југоисточно од великог румунског града Орадеа).

Садржавала је 742 новчића, од чега 512 мађарских (од тога 43 Андрије II, 1205—1235; 79 Стефана V, 1235—1270; 300 Беле IV, 1235—1270; 54 Ладислава IV, 1272—1290; и 36 Андрије III, 1290—1301), 63 славонска бановца, 7 српских динара Стефана Уроша I (Љубић IV, 8—6 комада и Љубић IV, 18—1 комад), 9 града Ахена (најкаснији Richard, 1257—1260), 11 енглеских (најкаснији Хенрих III, 1216—1272), 1 Аквилејског патријарха Gottfrida (1248—1261), 3 града Беча из XIII века, 3 Брабанта (најкаснији Jean I, 1267—1294), 126 фризахера из XII и XIII века; 1 Neppergau (Jean de Hainault — Johana I, 1246—1257), и 6 холандског грофа Флоренса IV (1223—1234).¹⁸

Неки студијци, нпр. J. Sabou, пишу да су ови српски новци нађени у остави из Шебиша (г. Gurahont, reg. Oradea; мађарски Borossebesi, магистрат Arad).¹⁹ Забуна је настала зато што је ове оставе P. Harsányi објавио заједно, при чему су новци који припадају првој или другој остави означавани са V (Vaskóhsziklasi) односно B (Borossebesi). Непознавање мађарског језика довело је до збрке, до погрешног додељивања српских динара остави Шебиш и до погрешног објављивања њеног састава.

У великом инвентару Народног музеја у Будимпешти нашли смо под бр. 19/1918 да је 736 примерака овог налаза дошло у ову збирку, као и опис свих 7 примерака српских динара из оставе Vaskóhsziklasi.

Српски динари из ове оставе су динари са заставом а без словних ознака. Ми смо нашли шест од њих у збирци Народног музеја у Будимпешти са ознаком Vaskóhsziklasi. По њима смо извршили неке исправке наведеног списка.

¹⁸ P. Harsányi, A borossebesi (Arad m.) és vaskohsziklasi (Bihar m.) arpad — korieremlelet — Numismatikai Közöny XXI—XXII, 1922—1923, 12—20

¹⁹ Sabou, 293, бр. 38

Таб. VI Српски динари из оставе Vaskóhsziklasi

Редни број	Владар по нашој класификацији	Врста натписа	Ознаке истога левог лакта Исуса	Ознаке коа десне ноге Исуса	Тежина у гр	Наше сл.	
1	Урош или Милутин	Натпис Urosius — S STEFAN/REX — нормална слова		—	2,07	сл. 31—32	m 18
2	" "	" "	—	×	2,17		
3	" "	" "	—	—	2,07	сл. 33—34	
1	Урош или Милутин	Натпис STEFAN- VROSIVS/REX веронског типа (обратан натпис)	×	—	2,15	сл. 35—36	
1	"	Натпис VROSIVS-S S TEFAN/REX — веронски тип слова	—		2,18	сл. 37—38	Zrnk. 189
2	"	"	—	+	2,10	сл. 39—40	
3	"	"	×	0	2,25	сл. 41—42	

14. Остача из Сасарма

Нађена је 1853. у месту Сасарм у Трансилванији (источно од Дежа код Becleana, североисточно од Клужа г. Beclean, reg. Cluj; мађарски Szeszórtmán, Bezirak Szolnoku), приликом копања бунара.

Садржавала је преко 2200 новчића, од чега око 1600 мађарских новчића (мали новчићи краља Лудвига Великог — умро 1382 — са главом Сарацена), око 600 славонских бановаца (највећим делом из времена Стефана V, 1270—1272; Емерика, 1196—1205; Андреја II 1205—1235; Владислава IV, 1272—1290 и из времена Карла Роберта 1308—1342; други су заступљени у мањем броју), као и новац српског краља (наводно Стефана Драгутина) којих је било намање (Seidl). Седамдесет примерака из овог налаза доспело је у Нумизматички кабинет у Бечу²⁰, али их нисмо нашли у овој збирци, нити добили нека допунска обавештења о њима. Зато не знамо којих су влада новца и које новчане врсте били у овој остави. Пошто Љубић у новац краља Драгутина ставља и новце краља Душана, са сигурношћу се може рећи једино да су то били динари краљевског периода.

²⁰ G. Miksa, Magyar történelmi emlékek külföldön (Különös tekintettel az egykori Erdélyre, Kolozsvárrt, 1868, 35—36; Sabou, 278—9, 292, br. 37; J. Seidl, Beiträge zu einer Chronik des arch. Funde in der Öst. Monarch. (Separat aus Archive für Kunde Österreichischer Geschichts-quellen XIII Band, I, 134—5), 63.

15. Остава из Soimeni

Нађена је 1904. у Трансилванији у месту Soimeni (г. Cluj, reg. Cluj, код Мађара: Sólumko или Sólumkői, жупанија Kolosvár). Садржавала је 111 новчића, од тога 95 мађарских (сви Карла Роберта, 1308—1342, од тога 31 грош, 25 динара и 40 обола); 8 чешких новчића — прашких грошева (од чега Venczela II, 1278—1305, Јаноша I, 1310—1346 и неодређене); 7 српских динара, од чега по нашем опредељењу 1 Дечански (крстати) и 6 Душан као краљ (и то 2 Stefanus dei gra Rex и 4 Monita rex Stefa).²¹

На основу осврта Е. Ковача, који се позива на бројеве Љубића, установили смо по нашој класификацији да су у питању следеће врсте и варијанте:

Таб. VII Српски динари у остави из Soimeni-а

Ред. бр.	Владар и врста па нашој класификацији	Ознаке		
		на лицу	на наличју	тежина
I	Дечански — крстати динар			
	1. (Љ. Таб. IV, 23; Montenuovo бр. 68)	— S	M — B	1,55
II	Душан као краљ — шлем			
	Stefanus dei gra Rex			
	1. (Љ. врста I Δ 1; Montenuovo бр. 136)	—	И — ♂	1,70
2. (Љ. Таб. VII, 1)	—	R — S	1,95	
III	Душан као краљ — шлем, Monita rex Stefa			
	1. (Љ. Таб. VII, 5)	—	— — —	1,49
	2. (Љ. врста II б 60)	—	N — O	1,52
	3. (Љ. врста II б 100)	—	O — S	1,34
	4. (Љ. врста II б 107)	—	P — L	1,29

16. Остава из Амнаша

Нађена је 1934. у месту Амнаш, у Трансилванији (reg. Sibiu; немачки Hamlesch, Bezirk Hermannstadt) приликом градње куће, у земљаном суду. Том приликом суд је разбијен, и из њега је испала гомила новчића, коју су радници разграбили. Само један део садржаја је очуван.

Сачувани део оставе, коју је откупио R. Weisskircher, доспео је у чувени музеј Brukenthal у граду Сибију. Он је садржао један венецијански матапан Јасора Contariniја, 1275—1280 (тежак 2 грама), и два комада једног другог матапана, 4 Турнос-гроша (Deniers tournois) француског краља Филипа Лепог — 1285—1314 (тешки 3,9; 4;

²¹ E. Kováts, A. Sólumkői éremlelet — Numizmatikai Közlöny IV, 1905, I. Füzet (Heft), 12—15; Numizmatikai Közlöny XXV, 1926, Tab. XIV; Sabou, 278—279; 295, br. 49; Constantin Moisil назива ову оставу Şinteu (C. Moisil, Câteva tezaure monetare medievale, Lucrările Sesiunii generale din 2 — 12 junie 1950 (Academia RP Române), Bucureşti 1950, п 1558 (сепарат, стр. 6).

4,4; и 4,4 гр), 3 сребрна пфенига Richarda von Cornwallisa (1257—1271), кованих у Ашелу (тешка 1,3 грама), 60 сечених комада ливеног сребра (Hacksilber), различитих по облику, углавном троугластих и трапезоидних, и величини (тежина 1,5 до 91,1 гр — укупне тежине 682 гр), једну сребрну гривну (тешка 78,30 грама), а уз то 2 цела и 2 на комаде исечена српска динара.

При том треба посебно истаћи да у овој остави није био ни један примерак новца мађарских краљева (ни славонских бановаца, ни мађарских обола), дакле новчаних врста које су биле у нормалном оптицају²² и да у укупној количини, тешкој 790 грама, доминирају сечени комади сребра.

Српски део оставе садржи:

- 1 исечени динар краља Драгутина са заставом
(2 дела присутна, а два доња дела недостају — сл. 43)
- 1 цео динар краља Драгутина са двоструким крстом
(тежина 2,27 гр)
- 1 исечен динар краља Драгутина или Милутина са владарем који седи и држи скиптар и куглу. Натпис: STEFANVS REX или VROSIVS REX; Исус седи, на боковима велики кринови (2 дела присутна, а трећи, велики, недостаје — сл. 44)
- 1 цео динар краља Милутина са владарем који седи
(коса са једним увојком) и држи скиптар и куглу са простим крстом. — Натпис: MONET-A-REGIS VROSI — На наличју Исус седи. На његовим боковима велики кринови (максимални пречник 20 мм, тежина 2,15 гр — сл. 45—46).

17. Индивидуални налаз из Клужа

Године 1942. нађен је у Клужу (Cluj), у главном граду Трансилваније, на Piata Libertății, приликом ископавања, један динар краља Душана. Данас се налази у Археолошком музеју у Клужу.

У питању је врста са шлемом и натписом STEFANVS DEI GRA REX са ружом на челенци. На наличју Исус седи на престолу са високим наслоном, који се завршава луком изнад Исусове главе. На боковима Исуса са сваке стране по једна крунисана глава (Љубић VII, 4).

• ²² R. Weisskircher, Gefund in Hamlesch — Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 58 Jahrgang, 1935, № 3, с. 229—237; Наше допуне и исправке на основу виђеног материјала.

18. Остава из Дубице

Нађена је у јесен 1962. у селу Дубици западно од Зрењанина, на локалитету званом Млаке (или Баре, 5 км од Дубице), на обали напуштеног речног корита (мртваје) у близини тромеђе села Дубице, Добрице и Самоша. Остава је вероватно била растурена приликом орања у пролеће 1962. У јесен 1962. и касније ту су у више наврата нађени делови глиненог суда и делови ове оставе: сребрни и златни новац, сребрни накит (прстење и дугмад) и сребрно посуђе. По казивању сељака ту је било око 200 златника и 2—3 кг сребрног новца.

Прикупљени део оставе обухвата: 1 сребрни суд, 1 сребрни прстен, 4 венецијанска златника (од чега: 2 Mihaela Steno, 1400—1413; просечна тежина 3,50 гр, 2 Franciska Foscari-a, 1423—1427, просечна тежина 3,53 гр), 7 мађарских златника Сигизмунда I, 1386—1437 (по посредним информацијама: Réthy 119 A — B, словне ознаке L — R и K — P, ★ ★ , m — k, m — n, просечна тежина сваке од две подгрупе 3,52 гр); 330 мађарских сребрних новчића (од чега: 1 посребрени новчић Лудвига I, 1342—1382, Réthy, 89 A, тежина 0,68 гр; 1 обол Марије 1382—1387, Réthy 114, тежина 0,33 гр; 328 обола Сигизмунда I, 1387—1437 — од тога: 324 Réthy 125 A — C, просечна тежина 0,22 гр; 3 Réthy 128, просечна тежина 0,19 гр; 1 Réthy 129, 0,36 гр); 195 српских новчића (од тога: 1 динар деспота Сефана Лазаревића са фигуром која стоји и држи скиптар са крином и лабарум. Љубић XII, 18, тежина 1,02 гр; 1 динар Балше III, Љубић XIV, 8, обратан натпис на наличју, тежина 1,00 гр; и 193 новчића Бурђа Влковића — од тога 9 са натписом господинь гюръгь Љубић XIII, 6, просечна тежина 0,82 гр; 41 са натписом гнь деспот гюръгь око лава — Исус седи, Љубић XIII, 5, просечна тежина 0,77 гр; 53 са четвороредним натписом, Љубић XIII, 17 просечна тежина 0,75 гр; 90 са великим монограмом, Љубић XIII, 23, просечна тежина 0,79 гр.) Укупно новца: 536 примерака.

Ова остава коју смо унели у овај рад у последњем моменту (без анализе њене садржине) обухватала је углавном опсечене примерке српског и мађарског новца (1 Бурђев новчић са натписом у 4 реда опсечен је на величину мађарског обола). Код врсте Љубић XIII 5 појављују се варијанте са Исусом који седи на престолу без наслона са или без високих ножица. Код свих Бурђевих врста појављују се

словне варијанте у натпису. Најинтересантнија новина је примерак Бурђевог новца са великим монограмом и натписом господињ десп [место за 3 слова која недостају].

Материјал ове оставе доспео је у једну анонимну приватну збирку, а делимично је откупљен од Народног музеја у Смедереву.

II ОСВРТ НА ЗНАЧАЈ ОБРАБЕНИХ ОСТАВА^{22а}

Побројаних 17 остава и индивидуалних налаза, у којима је нађено преко 193 примерка средњовековног српског новца, остало је добрим делом непознато научној јавности.

Досад није било објављено 6 остава и налаза: Олтенија I; Basarabi; Esztergom; Fülöpjakabszállás; Дубовац и Клуж.

У постојећој нумизматичкој и историјској литератури помињано је, делимично објављено, површно интерпретирано, или обрађено са погрешном класификацијом српског новца, 8 остава и налаза: Немачки Чанад; Обад; Олтенија II; Erneszthaz; Szöwenyhaz; Vaskohsziklasi; Сасарм и Амнаш.

Од 17 остава и налаза из крајева на северу од Дунава само су 3 биле објављене на начин који је омогућавао њихово потпуније студијско коришћење у односу на српску нумизматику. Те оставе и налази били су Дуроња, Drubet и Soimeni.

Узмемо ли у обзир да су подаци о неким оставама и налазима били растурени по старим и локалним иностраним часописима, у изворима објављеним на три различита језика (мађарском, румунском и немачком), не треба се чудити томе да се у југословенској нумизматичкој литератури помињу само две од ових остава: Немачки Чанад²³ и Дуроња.²⁴

После овог нашег осврта располажемо студијским подацима о 14 остава и налаза нађених северно од Дунава (приказани под бр. 1, 3—7, 9—13, 15—17).

Три оставе и налази о којима смо пружили оријентационе информације (бр. 2 — Олтенија II; бр. 8 — Дубовац; и бр. 19 — Сасарм), остале су без конкретизираних студијских података који би оне могле да пруже да су својевремено биле обрађене.

^{22а} Без оставе из Дубице.

²³ К. Нубер, *Принос хронологији славонских новаца*, Гласник земаљског музеја IX, 1897, стр. 174; С. Станојевић, *Српски новац XIII и XIV века у Банату*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду III, 1930. 268

²⁴ Ж. Видак, *Заједнички новац деспота Бурђа Бранковића и Јаноша Хундија*, прештампано из Рада војвођанских музеја св. 10

Погледајмо закључке о хронологији ковања појединих српских новчаних врста које се даду извести из ових остава.

Основа за ове закључке је присуство бројног датираног мађарског новца. Новац са других територија не може да послужи у ту сврху пошто је страни новац у оптицају припадао старим емисијама.

Остава из Vaskohsziklasi, у којој најкаснији мађарски новац припада Андрији III, 1290—1301 (36 примерака) указује да су три примерака динара са заставом нормалног натписа UROSIVS — S STEFAN/REX и без словних ознака које додељујемо Урошу I или Милутину (наше сл. 31—34), да су три примерка динара са заставом и натписом VROSIVS — S STEFAN/REX писаним словима веронског типа које додељујемо Милутину (наше сл. 37—42) и врста са обратним натписом STEFAN-VROSIVS/REX писаним словима веронског типа коју додељујемо Милутину (наше сл. 35—36) коване пре 1301, односно у XIII веку.

То донекле потврђује раније закључке учињене на основу веронске оставе да је новчана врста са гологлавим краљем који прима заставу и са натписом VROSIVS-S STEFAN/REX веронског типа слова (наше сл. 37—42), као и новчана врста са гологлавим краљем и обрнутим натписом STEFAN — VROSIVS/REX веронског типа (наше сл. 35—36) коване најкасније између 1284. и 1289.²⁵

Остава из Soimenija, у којој није било мађарског новца млађе од 1342. године, пошто је у њој нађен само новац Карла Роберта, који је владао од 1308—1342, указује да су две главне врсте Душанових краљевских динара са шлемом STEFANUS DEI GRA REX и MONITA REX STEFA) почели да се кују пре 1342 године, негде између 1331. и 1342.

Појава Душановог царског новца са шлемом и натписом MONITA S IMPERATO у остави из *Sövényháza-e* не може да послужи хронолошком разврставању Душановог царског новца, пошто се у тој остави појављује новац Лудовика I, који је ковао до 1382.

Ипак треба подвући да са изузетком ове новчане врсте српски динари који се јављају у овој остави хронолошки завршавају негде на почетку 1346, тј. у првом периоду Душановог царског ковања. То нас наводи на мисао да су можда све остале новчане врсте цара Душана са латиничким натписима коване у првом периоду и на почетку другог периода царског ковања.

²⁵ О овим новчаним врстама говорим у свом раду С. Димитријевић, *Проблеми српске средњовековне нумизматике I*, стр. 81—83.

Да је веронска остава оклоњена најраније 1284. године види: С. Димитријевић, *Проблеми...* II, стр. 127, а најкасније 1289, види G. Gerola, *Numismatica serbo veneta* — *Rassegna numismatica XXVII*, март 1930, № 5, п 181.

На сваки начин карактеристично је да се Душанове царске емисије у оставама из *Sövényhaza*-е и Олтеније I завршавају Душановим царским динарима са шлемом који има чекркли челенку (са прстеном или ружом) и латиничким натписом, да се у овим двама оставама појављују све три познате врсте ових динара (види Таб. X), од којих су неке врло ретке.

Слично се и остава из Руждавице завршава латиничким врстама цара Душана (две врсте са царем и царицом и две врсте са шлемом који има чекркли челенку и врста са царем који седи и са ситним кружним натписом). У њој се појављују само два усамљена примерка ћириличких врста, један примерак врло ретке врсте са царем који седи и ћириличким натписом који иде околу²⁶ и један новонађени примерак Душановог крунидбеног динара.²⁷

Појава новца слуге Бранка са шлемом у *остави из Олтеније бр. I*, (сл. 13—14), у којој се јавља новац краља и цара Душана, од чега једна краљевска врста и две царске са шлемовима, истог типа као и код Бранка а ниједан новац цара Уроша, указује да је новац слуге Бранка кован за време Душановог живота. Самим тим отпадају претпоставке да су слуга Бранко и деспот Оливер ковали новац тек после смрти цара Душана.²⁸

Пошто се у *остави из Erneszthaza* налазе 3 новчане врсте деспота Бурђа Бранковића, а последњи мађарски новац који налазимо у њој у великом броју припада Сигисмунду, који је владао од 1387—1437, можемо закључити да су *три поменуте новчане врсте деспота*

²⁶ С. Димитријевић, *Контрамарке на средњовековним српским и босанским динарима*, Посебни отисак из Историјског часописа XII—XIII, 1963, стр. 107—114, врсте IX—XIV — упореди одељак VII место латиничких новчаних врста у емисијама цара Душана и у овом налазу — Исти рад, стр. 134—136.

²⁷ С. Димитријевић, *Нова серија...* VII, Посебни отисак из Старинара XXII, 1971, стр. ???

²⁸ Љ. Недељковић, на пример, говорећи о „апсолутистичкој власти” цара Душана каже: „Под тим околностима тешко је и замислити да би Душан било коме од свог вишег племства дозволио да кује свој новац, па ни свом очуху деспоту Оливеру. Сем тога није нам познато да је ико на Душановој територији, а за време његовог живота, ковао било какав новац... Тек по Душановој смрти...” (краљ Вукашин кује новац) — Љ. Недељковић, *Проблем новца деспота Јоана Оливера*, Зборник Народног музеја у Београду V, стр. 248—249.

Бурђа Влковића (врсте представљене на сл. 19—24) коване између 1427 (после смрти деспота Стефана Лазаревића) односно 1429, од када се ово његово звање појављује на повељама и 1437. године, значи на почетку његовог деспотског периода.

Пошто су у остави из *Füilörjakabszállás-a* од бројних општемађарских новчаних врста најмање оне Сигисмунда, који је владао од 1387. до 1437, можемо закључити да је новчана врста деспота Бурђа Влковића са натписом ГЊ ДЕСПОТ ГЈОРЃГ око лава — Исус седи на престолу са малим криновима на његовим стубићима (врста представљена на сл. 23—24) заиста кована на почетку његовог деспотског периода, пре 1437. (то показује и остава из *Ernesztháza*).

Пошто су у остави из *Esztergoma* од бројних мађарских новчаних врста најмањи новац Алберта (1437—1439)), потврђен је наш закључак да је новчану врсту деспота Бурђа Влковића са великим монограмом на лицу и лавом на наличју (врста представљена на сл. 21—22) кована на почетку владе деспота Бурђа Влковића (на основу оставе из *Ernesztháza* пре 1437. године).

Осврнимо се на све ове оставе и индивидуалне налазе групирајући их по историјским и географским областима и на читаву ту целину.

Таб. VIII *Преглед свих остава и индивидуалних налаза на северу од Дунава дат по историјским областима*

Ред. бр.	Област	Име и место оставе или индивидуалног налаза	Град где се сада налазе примерци из ове оставе	Број набењих српских новчића
1	Олтенија	1) Олтенија I	Craiova	11
2	„	2) Олтенија II	Bucureşti	6
3	„	3) Басараба	Bucureşti	1
4	„	4) Друбет	Турн Северин	2
I		Укупно у Олтенији		20
5	Банат	1) Немачки Чанад	Део-Budapest	56
6	„	2) <i>Ernesztháza</i>	Део-Budapest	38
7	„	3) Обад	Bucureşti	12
8	„	4) Дубовац	?	неколико
II		Укупно у Банату		преко 110
9	Бачка	1) Дероња	Нови Сад	1

ОСТАВЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА НА СЕВЕРУ ОД ДУНАВА

III	Укупно у Бачкој		1
10	Централна и Северна Угарска	1) Esztergom	?
11	„	2) Fülöpjakabszállás	?
12	„	3) Sövényháza	?
13	„	4) Vaskóhsziklasi	Budapest
IV	Укупно у централној и северној Угарској		50
14	Трансилванија	1) Сасарм	?
15	„	2) Соимени	?
16	„	3) Амнаш	Sibiu
17	„	4) Клуж	Cluj
V	Укупно у Трансилванији		преко 12
свих 17	Укупно на северу од Дунава		преко 193

Најбројније такве оставе и индивидуалне налазе налазимо у Банату (укупно преко 110 примерака) и на територијама које се пружају северно од њега, непосредно уз ову област (Sövényháza, северно од Сегедина — 41 примерак и Vaskóhsziklasi, североисточно од Арада — 7 примерака — укупно преко 158 примерака). Изгледа да су у овом крају српски динари били у широј употреби.

Остава из Обада пружа слику структуре различитог новца који је био у оптицају у Банату почетком XIV века.

Изгледа да су главну улогу имали славонски бановци. О широкој употреби славонских бановаца у то време пружају податке поред оставе Обада и суседне оставе Немачки Чанад, Sövényháza и Vaskóhsziklasi. На то указује и име румунске основне новчане јединице »banni«, која је постала од славонских и мађарских »denarii banales«.²⁹

Као крупније новчане јединице служили су српски динари, а као ситан новац употребљавани су мађарски и бечки оболи.³⁰

Сматрамо да је употребу српских динара у Банату и Олтенији условио и постојећи однос између њихове тежине и тежине славонских бановаца и мађарских обола који су били у оптицају у овим крајевима.

Узмемо ли податке о просечној тежини појединих новчаних врста датих у опису оставе из Обада

²⁹ C. Moisil, Contributuni la originea cuvântului »ban«, Studii și cercetări Numismatice, București 1920, 24—31.

³⁰ Упореди: C. Moisil — два рада наведена у напмени 12.

бановци	0,72 гр
оболи	0,44 гр
динари краља Драгүтина	1,75 гр и
српски царски динари	1,26 гр

додамо ли њима просек 6 крстатих динара краља Милүтина из Немачког Чанада 1,68 гр, видимо да су у практичној употреби

- 2 српска краљевска динара (3,50) била равна 5 бановаца (3,49);
- 1 српски краљевски динар (1,75) био је раван 4 обола (1,72);
- 1 српски царски динар (1,26) био је раван 3 обола (1,32) и
- 4 српска царска динара (5,04) била су равна 7 бановаца (5,04).

Посебно интересантна је и појава српског новца у оставама и налазима из Олтеније и Трансилваније. Она указује на живље трговачке везе између средњовековне Србије и ових области, а евентуално и на употребу српских динара у Олтенији у периоду кад није било домаћег, влашког, новца. Оставе и налази из других крајева представљају појединачне залүтале примерке.

Изгледа да је у самом почетку пре но што је почео да се кује влашки новац био у Олтенији у оптицају новац средњовековне бугарске и српске државе. Зато у остави из Олтеније бр. I налазимо 9 гроша бугарског цара Ивана Александра и сина му Михајла (1351—1355) и 11 српских динара, а у другим двома оставама које се налазе у музеју у Крајови само бугарске грошеве (у остави из Balşa — reg. Dolj — Инв. бр. 1958—2277 и 8910 — нађен је 271 грош цара Страцимира, 1360—1396; а у остави Suşita, reg. Filaşi — инв. бр. 10021—25 — нађено је заједно са накитом — инв. бр. 10026—30 — 5 гроша Страцимира).

Пре почетка ковања влашког новца појављују се и бугарски грошеви са влашким контрамаркама.³¹

У каснијем периоду, из којег је остава из Олтеније бр. II, после појаве првог влашког новца (ковање отпочео Владислав I, 1364—1377), поред 277 примерака влашког новца налазимо 4 бугарска гроша Ивана Александра и Страцимира и 6 српских динара.

Напомињемо да је метални новац великих суседних држава био у употреби и у Кнежевини Србији у периоду од ослобођења до кнеза Михајла, тј. кнеза Милана Обреновића, у време кад није постојао одговарајући домаћи новац, у периоду до његове појаве.

О томе да је српски новац продро у Влашку и био у промету у периоду Душанових царских ковања показује и структура старих бјукурештанских збирки. Са изузетком двеју великих збирки, Докан и Стурдаза, које су очевидно комплетиране са ширег подручја (вероватно куповинама у Бечу и Пешти), остале збирке, које су сачињене од материјала нађеног у Влашкој, обухватају само новац краљевског периода и прве царске емисије.

³¹ С. Димитријевић, *Контрамарке на средњовековним српским и босанским динарима*, стр. 143 и нап. 59, сл. 41.

Таб. IX Структура српског новца у старим збиркама Букурешта

владар	врста	з б и р к е							Свега	
		St. George — Институт Археологије	Sutzu — Академија	Secșani — Академија	Dragășani — Академија	Академија — без збирки и остава	Dokan — Академија	Sturdza — Академија		
Урош или Милутин	са заставом	2	—	1	—	3	1	—	7	
Драгутин	са заставом	—	1	—	—	—	1	1	3	
„	Moneta regis Stefani	—	—	—	—	1	1	—	2	
„	Стефан раб	—	—	—	—	1	—	—	1	
Милутин	веронски	—	—	—	—	—	1	—	1	
„	крстати	—	—	—	—	1	—	—	1	
Дечански	крстати	1	1	—	—	—	2	4	8	
„	третиј	—	—	—	—	—	—	1	1	
краљ Душан	крстати	—	3	—	—	3	3	12	21	
„	шлем, STEFANVS DEI GRA REX	—	4	—	—	3	—	4	11	
„	шлем, STEFANVS DEI GRA REX, штит са звездом	—	—	—	—	—	—	1	1	
„	шлем, MONITA REX STEFA	1	9	—	—	2	5	21	38	
„	шлем, REX STEFAN	—	—	—	—	—	—	1	1	
Урош син Душанов као млади краљ	шлем, STEFAN VROSIVS	—	1	—	—	—	—	—	1	
цар Душан	седи са мачем ...RIA	—	3	1	1	8	—	11	24	
„	„	седи са мачем ...RASIA	—	—	—	—	2	—	3	5
„	„	шлем, STEFAN INPERATOR	—	2	—	—	2	1	—	5
„	„	седи, латинички нат- пис од ситних слова	—	—	1	—	—	—	—	1
„	„	цар и царица ELIANA...	—	—	—	—	1	—	—	1
„	„	крунидбени	—	—	—	—	—	1	—	1
„	„	вишередни натпис са IC на крају	—	—	—	—	—	1	—	1
„	„	цар јаше	—	—	—	—	—	3	—	3

ELIANA

IC LL

цар Урош	—	—	—	—	—	1	—	1
Вукашин	—	—	—	—	—	—	3	3
Лазар	—	—	—	—	—	2	1	3
Вук	—	—	—	—	—	—	—	—
Јаков-Вук	—	—	—	—	—	1	—	1
Стефан Лазаревић	—	—	—	—	—	—	—	—
Бураб	—	—	—	—	—	5	1	6
Смедерево	—	—	—	—	—	—	1	1
Балша	—	—	—	—	—	—	1	1
Котор	—	—	—	—	—	—	1	1
Свега	4	24	3	1	27	28	68	155

Оваква специфична употреба српског средњовековног новца, његова употреба као средства промета на иностраној територији, за коју није био кован, условила је да је временски распон новчаних емисија које се појављују у неким оваквим страним мешовитим оставама много већи но што је то случај код домаћих остава. Зато, нпр., у оставама из Обада и Sövényháza сусрећемо једновремену појаву динара краља Драгутина и динара цара Душана. Док у унутрашњем оптицају овакве старе емисије нестају, бивају замењиване новим, у случају њихове употребе на страним територијама оне остају и даље у промету упркос њиховој застарелости (промена владара и сл.) пошто припадност овог новца одређеном владару не игра при томе никакву већу улогу (Она је значајна само у вези са тежином, тј. вредношћу новца.) Зато старе робно-новчане везе остављају много трајније трагове у виду употребе старих новчаних емисија иностраног порекла. Треба подвући да задржавање старих новчаних емисија у промету, употреба старих славонских бановаца, венецијанских матапана и српских динара, у таквим случајевима отежава доношење закључака о редоследу, тј. хронологији, појединих емисија, пошто у неким случајевима не постоји паралелизам у времену ковања новчаних врста разне старости који се једновремено јављају у оптицају. Тако, нпр., у остави из Sövényháza поред неких Душанових царских врста појављују се и касније врсте мађарског новца (нпр. Лудовик I, 1342—1382), те се зато на основу ове стране оставе не може одређивати хронологија ових врста.

Задржимо се на остави из Амнаша. То што се у њој не појављују новчане врсте које су биле у нормалном оптицају у тим крајевима у време њеног закопавања негде на крају XIII или на почетку XIV века (новац мађарских краљева, и то — већи новчићи ковани за Славонију и Угарску — бановци и мањи новчићи ковани за Мађарску — оболи), већ једино инострани новац разних врста у малим количинама, што у њој доминирају исечени комади ливеног сребра, што у њој постоје исечени новчићи, све то указује да је

нађени материјал, са изузетком гривне, могао да буде у употреби само као сребро, по тежини. Исечени комади новца вероватно су служили за допуну тежине појединих сечених комада сребра много веће тежине (од којих се није могао лако исећи мали допунски део услед њихове дебљине). По наводима R. Weisskirchera сличне оставе са сеченим комадима ливеног сребра, често се јављају у области Помераније, Бранденбурга и Шлезије, тј. у крајевима у којима је новчана циркулација тада била сасвим примитивна, где су очевидно овакви комади узимани по тежини, уместо новца. (Он то везује за словенско становништво, што је уобичајена расистичка теза.)

Слични комади сеченог сребра нађени су заједно са накитом и једним византијским сребрним новцем Јована II Комнина (1118—1143) у остави из Streja Cîrțișoara (region Sibiu) у Трансилванији, која датира вероватно из XII века.³² Сребрне гривне и шипке (слити) служиле су као новчано средство у Кијевској Русији³³, а парчићи сребра били су у таквој широкој употреби у Пољској.³⁴

Осврнимо се на владаре и њихове новчане врсте које се појављују у оставама и налазима на северу од Дунава.

Таб. X Преглед новчаних врста српских владара, феудалаца и градова који се појављују у оставама и налазима северно од Дунава

		о с т а в е															
владар	врста	Vaskoh.	Амнаш	Н. Чанаа	Клауж	Соимени	Обаа	Söven.	Олт I	Erneszt.	Esztergom	Fülög.	Аероња	Басараби	Drubet	Света	
Урош или Милутин	са заставом напис норм-	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Драгутин	са заставом	—	1	48	—	119	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53
"	MONETA REGIS STEFANI	—	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
"	две фигуре са крстом крстом поред крста	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
"	седа — STE- FANVS REX	—	1?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1?

³² K. Horedt, Voievodul de la Bălgrad — Alba Julia, Studii și cercetări de istorie veche, Tomul V, 1954, № 3—4.

³³ История культуры Древней России I, Москва, 1948, стр. 390—396; Введение в археологию, Москва, 1947, стр. 186; В. Янин, Нумизматика и проблемы товарно-денежного обращения в Древней Руси. — Вопросы истории № 8/1955, стр. 136, 139—141; И. спасский, Русская монетная система, Ленинград, 1970, стр. 50—59.

³⁴ R. Jakimovitz, Wiadomości archeologiczne XII (1933), стр. 103—136.

ОСТАВЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА НА СЕВЕРУ ОД ДУНАВА

" "	Хуњади са 2 гаврана и 2 лава	— — — — — — — — — —	1 — —	1
Скадар	Фолар са штитом	— — — — — — — — — —	1 —	1
Улцињ	Фолар VROSIVS	— — — — — — — — — —	1	1

Групирамо ли ове податке по владарима и најкрупнијим феудалцима који су обилато ковали новац, добијамо следећу слику:

Таб. XI Појава новца српских владара и најкрупнијих феудалаца (који су имали релативно много новца у оптицају) у оставама на северу од Дунава

Владар	Врсте	Примерака
Урош или Милутин	1	3
Драгутин	3 — 4	63 — 64
Драгутин и Милутин Милутин	1 3 — 4	1 10 — 11
Дечански	1	3
краљ Душан	4	42
цар Душан	5	16
цар Урош	—	—
Вукашин	—	—
Лазар	—	—
Вук Бранковић	—	—
Кнез Стефан Лазаревић	—	—
деспот Стефан Лазаревић	?	18
Господин Бурђ	2	2
Деспот Бурђ	4	21

Из табела X и XI може се закључити следеће:

1) да се у оставама на северу од Дунава уопште не појављују бројне ћириличке врсте српског новца периода краљевства и Душановог царства из времена када су латиничке врсте таквог новца присутне (у питању су врсте: Драгутин—Раб; Дечански—Третиј; краљ Душан; Стефан краљ; цар Душан крунидени; вишередни свечани натпис; врсте са царем и царицом са или без скиптра и ћириличким натписом; цар на коњу). Изгледа да је употреба српских динара у Банату и Олтенији била зависна од врсте натписа;

2) да се у тим оставама уопште не појављује новац Владислава II, цара Уроша, краља Вукашина, кнеза Лазара, Вука Бранковића и кнеза Стефана Лазаревића;

3) да је у овим оставама најбројније заступљен новац краља Драгутина, краља Душана, цара Душана и деспота Бурђа Влковића (Деспот Стефан Лазаревић се јавља само у једној остави из времена деспота Бурђа Влковића);

4) да већи продор српских динара у ове крајеве, који је почео у време краља Драгутина, престаје од Душановог крунисања за цара Срба и Грка (можда услед пребацивања тежишта царских емисија на ћириличке врсте);

5) да се српски новац поново појављује у промету у време деспота Бурђа Влковића (Мада су у питању ћирилске врсте);

6) да су од свих новчаних врста у оставама на северу од Дунава најбројнији динари краља Драгутина са заставом, као и обе главне врсте динара краља Душана са шлемом (STEFANVS DEI GRA REX и MONITA REX STEFA), а да су релативно добро заступљени динари краља Драгутина са мачем и обе врсте цара Душана са владарем који седи и држи мач (из времена кад је он био цар Византије односно Византинаца, а краљ Рашке односно Рашана);

7) да су се јаче везе северних области средњовековне српске државе са угарским територијама за време краља Драгутина и деспота Бурђа Бранковића могле предвидети. Оно што изненађује је прилично бројна заступљеност новца краља и цара Душана у овим областима. Да ли је то било условљено бројнијом израдом новца и повећаним новчаним оптицајем у време краља и цара Душана, или је то било повезано са већим робно-новчаним прометом између средњовековне српске државе, на једној страни, и угарске и влашке државе, на другој страни, за сада је немогуће утврдити;

8) да је са великим продором српског новца у Влашку и Банат у време краља и цара Душана повезана и појава врло ретких српских новчаних врста у овим крајевима. Тако, нпр., из тог су доба следеће врсте:

владар	врста	појава у збирци или остави
краљ Душан	шлем, натпис REX STEFAN	1 Sturdza 1 Археолошки институт
краљ Душан	STEFANVS DEI GRA REX, са штитом и звездом на њему	1 Sturdza
Урош као млади краљ	шлем, STEFAN VROSIVS ³⁵	1 Sutz
Цар Душан	шлем, IMPER SEFA-N MONITA	1 Олтенија I
" "	шлем, MONITA S IMPERATO	1 Sövényhaza
" "	седи, натпис од ситних слова	1 Secășanu
Бранко	шлем, БРАНКО СЛУГА	1 Олтенија I

³⁵ Да је ова новчана врста кована најкасније у првом периоду Душановог царског ковања од септембра 1345. до априла 1346. види: С. Димитријевић, *Хронологија Душановог царског новца*, стр. 123—124.

и ретке варијанте врсте MONITA REX STEFA (а) са криновима на јастуку шлема — Сл. 1—2 — 1 у остави из Олтеније; и б) са ознаком: крунисана глава — на наличју — 1 у збирци Академије и 1 у збирци Sturdza) и врсте STEFANUS DEI GRA REX (са криновима на јастуку шлема — 1 Sturdza);³⁶

9) да сигурно лоцирани индивидуални налази градских фолара Скадра (налаз Basarabi) и Улциња (налаз Друбет) у Олтенији указују на постојање трговачких веза у XIV веку између српских градова на Јадранском приморју и области Олтеније у данашњој Румунији.

Да бисмо видели значај остава из Баната и његове непосредне околине, осврнимо се на све остале оставе нађене на страним територијама у којима је био српски новац у употреби. Напомињемо да смо из овог списка искључили оставе које су нађене у областима које су сигурно или вероватно биле на територији средњовековне српске државе. То су: 1) *остава из непознатог места у Грчкој из 1956* (26); 2) *остава из Руждавице код Густендила* (217); 3) *остава из Ћустендилског краја* (165); и 4) *остава из Драча* (20). Исто смо искључили и непостојеће оставе које су у ствари делови других остава, нпр. Доброглед. Такве оставе разврстали смо по историјским и географским подручјима. У питању су оставе (без индивидуалних налаза) нађене:

		број примерака српског новца
I	На територији Француске (6)	
	1) St. Martin du Fresne (Ain)	6
II	На територији Словеније (3)	
	1) Требње, код Мирне	3
III	На територији Истре и северне Италије (287)	
	1) Тржич (Monfalcone)	10
	2) Верона	37
	3) Bassano	28
	4) Carribollo	212
IV	На територији Бугарске (157)	
	1) Књажево	20
	2) Герман	136
	3) Дрновец	1
V	На територији Срема (229)	
	1) Нови Бановци	229
VI	На територији Босне (53)	
	1) Босанска Рача	52
	2) Клопча	1
VII	На територији Грчке (19)	
	1) Delfi 1929	18
	2) Delfi 1933	1

³⁶ Укључивање информација о појединим збиркама у овај преглед условљено је тиме што је материјал ових збирки проистекао углавном из растурих остава.

Осврнемо ли се на оставе нађене северно од Дунава, као и на све остале оставе нађене на страним територијама, видећемо да се средњовековни српски новац појављује у свим суседним областима, али ако рачунама по броју остава, оне су најчешће у северном делу Јадрана (северна Италија) и у Банату са околином. На основу ових констатација могло би се закључити да је спољнотрговински робно-новчани промет средњовековне српске државе био углавном оријентисан у два правца: преко Котора и Дубровника на северну Италију (укључујући Словеначко Приморје) и преко Дунава на Банат са околином (укључујући и Олтенију). Он је постојао и у односу на друге непосредне суседе (Босна, Бугарска, Грчка и Срем).³⁷

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

R é s u m é

LES DÉPÔTS DES MONNAIES MÉDIÉVALES SERBES AU NORD DU DANUBE

Sur la base de l'étude des collections des musées en Hongrie et en Roumanie, des inventaires muséologiques, ainsi que de la littérature allemande, hongroise et roumaine, on a pu obtenir un aperçu de 17 *dépôts mixtes et trouvailles individuelles* situés dans des territoires au nord du Danube, où il y avait plus de 193 exemplaires de monnaies moyenâgeuses serbes (voir Tableau X). En ce qui concerne le plus grand nombre de ces dépôts et par rapport à la numismatique serbe on a obtenu des données telles qu'elles peuvent être utilisées de manière scientifique.

En examinant ces dépôts on peut conclure que les espèces de monnaies du roi Uroš Ier et du roi Milutin, présentées aux Tabl. 31—42 ont été frappées avant l'an 1301; que les deux sortes les plus nombreuses de dinars du roi Dušan au casque (*STEFANUS DEI GRA REX ET MONETA REX STEFA*) ont commencé à être frappées avant 1342; que la monnaie *de domestique* Branko (le domestique Branko), présentée aux Tabl. 13—14) avait été frappée au temps du tsar Stefan Dušan; que les trois espèces de monnaie du despote Djuradj Vlković (Branković), présentées aux Tabl. 19—24, ont été frappées au début de la période de sa despotie, c'est-à-dire entre 1427 (mort du despote Stefan

³⁷ Све примерке новца приказане на сликама фотографисао је С. Димитријевић. Снимци су увеличани сјсга 9 пута у односу на оригинал, тј. један дужински сантиметар претворен је у три.

Lazarević) soit en 1429 (à partir du moment où ce titre est mentionné dans les chartes) et l'an 1437.

En examinant lesdites *trouvailles* dans les régions historiques-géographiques dans lesquelles elles ont été trouvées (v. Tabl. VIII), nous voyons qu'elles sont les plus nombreuses dans le Banat (plus de 110 exemplaires) et dans son voisinage nord immédiat (*Sövényháza*: 41 exemplaires; *Vaskohsziklasi*: 7 exemplaires — soit au total plus de 158 exemplaires).

Le *dépôt d'Obod* offre l'image d'une structure de diverses monnaies en circulation dans le Banat. De ce dépôt, ainsi que des autres dépôts voisins (le Čanad Allemand, *Sövényháza* et *Vaskohsziklasi*) nous voyons que les banovtzi slavoniens se trouvaient abondamment en usage. En tant qu'unités plus importantes on se servait des dinars serbes, et comme menue monnaie on avait les oboles hongroises et viennoises. L'emploi des dinars serbes a déterminé le rapport entre leurs poids, vu que dans leur utilisation pratique deux dinars royaux serbes valaient cinq banovtzi, qu'un dinar royal serbe équivalait à quatre oboles et qu'un dinar impérial serbe représentait la valeur de 3 oboles, et ainsi de suite.

Particulièrement intéressante est l'apparition de l'argent serbe en Olténie (Valachie) et en Transylvanie. Elle montre en effet l'existence de relations commerciales plus vives entre la Serbie moyenâgeuse et ces régions.

Tout porte à croire que dans la période ayant précédé la frappe de la monnaie valaque, en Olténie se trouvait en circulation de l'argent des Etats médiévaux bulgare et serbe. C'est pourquoi au *dépôt* d'Olténie I nous trouvons des dinars serbes et des dinars d'Ivan Alexandre et son fils Mihail, tandis que dans les deux autres dépôts d'Olténie (*Balša* et *Sušita*) on ne trouve que des dinars bulgares. Dans la période ultérieure (le *dépôt* d'Olténie II), à côté de l'argent valaque (que Vladislav Ier avait commencé à frapper), nous trouvons de nouveau les dinars serbes et bulgares.

L'emploi spécifique de la monnaie médiévale serbe, son utilisation comme moyen d'échange en territoire étranger, pour lequel d'ailleurs elle n'avait pas été frappée, eut pour conséquence la prolongation du temps pendant lequel une espèce monétaire apparaît dans de tels dépôts mixtes étrangers, ce qui n'était pas le cas pour les dépôts du pays lui-même. Pour cette raison, par exemple, aux dépôts d'Obad et de *Sövényháza* nous rencontrons simultanément la présence du dinar du roi Dragutin et du dinar du tsar Dušan.

Le *dépôt d'Amnaš*, dans lequel à côté de morceaux coupés d'argent fondu on trouve également des dinars serbes coupés, montre qu'en Transylvanie aussi on avait employé de l'argent coupé comme moyen d'échange monétaire, de la même manière que dans la Russie de Kiev, en Pologne, dans le Brandebourg, en Poméranie et en Silésie. Les pièces d'argent coupé servaient de poids complémentaire aux morceaux d'argent fondu.

Il est intéressant de souligner que dans les dépôts se trouvant au nord du Danube n'apparaissent pratiquement pas les sortes de monnaie serbe portant des inscriptions cyrilliques de la période de la royauté et de l'empire de Dušan, du temps lorsque les sortes latines d'un tel argent étaient présentes. Il semble que l'emploi des dinars serbes dans le Banat et en Olténie dépendait de l'espèce de ses inscriptions.

Dans ces dépôts se trouvent en majorité représentées les monnaies du roi Dragutin, du roi Dušan, du tsar Dušan et du despote Djuradj Vlković.

La pénétration des dinars serbes dans ces régions, commencée au temps du roi Dragutin cesse à l'époque du couronnement de Dušan comme tsar des Serbes et des Grecs (peut-être aussi par suite du changement du gros des émissions impériales en espèces à inscriptions cyrilliques). La monnaie serbe entre de nouveau en circulation à l'époque du despote Djuradj Vlković.

Localisés avec certitude, les trouvailles individuelles des folars urbains de Skadar et d'Ulcinj en Olténie montrent l'existence de relations commerciales entre ces villes serbes du Littoral Adriatique et les contrées d'Olténie dans la Roumanie actuelle.

Si nous comparons tous ces dépôts avec les autres dépôts mixtes découverts en des territoires étrangers où l'on trouve de l'argent serbe, nous voyons que de tels dépôts se trouvent dans tous les pays avoisinants (Bosnie, Srem, Grèce, Bulgarie), mais qu'ils sont tout de même les plus nombreux dans le Banat et en Italie du Nord. Sur la base de ces constatations on pourrait conclure que le trafic de marchandise et monétaire du commerce extérieur de l'Etat moyenâgeux serbe était principalement orienté vers deux directions: par Kotor et Raguse vers l'Italie septentrionale, et par le Danube vers le Banat et ses environs.

Табела I

Сл. 1—2 — Динар краља Душана — из оставе Олгенија I

Сл. 3—4 — Динар краља Душана — из оставе Олгенија I

Сл. 5—6 — Динар краља Душана — из оставе Олгенија I

Сл. 7—8 — Динар Душана као краља Рашана и цара Византинаца — из оставе Олтенија I

Сл. 9—10 — Динар цара Душана — из оставе Олтенија I

Сл. 11—12 — Динар цара Душана — из оставе Олтенија I

Р536

Сл. 13—14 — Динар Слуге Бранка (Младеновића) — из оставе Олтенија I

Р1304

Р1305

Сл. 15—16 — Динар деспота Стефана Лазаревића — из оставе Ernesztháza

Р1306

Р1307

Сл. 17—18 — Динар Господина Бурђа Влковића — из оставе Ernesztháza

Табела IV

Сл. 19—20 — Динар деспота Бурђа Влковића, датиран на основу оставе Erneszháza

Сл. 21—22 — Динар деспота Бурђа Влковића, датиран на основу остава Erneszháza и Esztergom

Сл. 23—24 — Динар деспота Бурђа Влковића, датиран на основу остава Erneszháza и Fülöpjakabszállás

Табела V

P522

P521

Сл. 25—26 — Динар краља Драгута — из оставе Обал

P11485

P11486

Сл. 27—28 — Заједнички новчић деспота Бурђа Влковића и Јанка Хуњадија (прва врсга)

P11487

P11488

Сл. 29—30 — Заједнички новчић деспота Бурђа Влковића и Јанка Хуњадија, из оставе Дериња (галванопластичка копија)

Табела VI

Р II 489

Р II 490

Сл. 31—32 — Динар краља Уроша I или краља Милутина — из оставе Vaskóhsziklasi

Р II 491

Р II 492

Сл. 33—34 — Динар краља Уроша I или краља Милутина — из оставе Vaskóhsziklasi

Р II 493

Р II 494

Сл. 35—36 — Динар краља Милутина — из оставе Vaskóhsziklasi

Зареднички

Драгутини и краља

Табела VII

P II 495 X

X P II 496

Сл. 37—38 — Динар краља Милутина — из оставе Vaskóhszíkasi

X P II 497

P II 498 X

Сл. 39—40 — Динар краља Милутина — из оставе Vaskóhszíkasi

P II 499 X

Сл. 41—42 — Динар краља Милутина — из оставе Vaskóhszíkasi

OVO
42

Табела VIII

Сл. 43 — Динар краља Драгутина
из оставе Амнаш

Сл. 44 — Динар краља Драгутина
или краља Милутина —
из оставе Амнаш

PS29

000
48

Сл. 45—46 — Динар краља Милутина — из оставе Амнаш

x

147.	Stájerország II. Ferdinánd	tallér	1625	23	25	
148.	"	"	1627	22	28	
149.	Szászország Mauritius	tallér	1547	23	30	
150.	"	negedtallér	1549	22	5	
151.	"	Augustus	tallér	1557	23	18
152.	"	F. Joh. Georg	"	1617 /ref. jub./	22	20
153.	"	Friedr. August	"	1798 IEG	22	13
154.	"	Anton	"	1832	22	10
155.	Szərbia III. Stjepan Vroć	estátópús	Ljubia VI. 18.	22	15	
156.	"	Brankovics Gy.	"	174. I. 3.	21	20
157.	"	I. Petár	5 dinár	1904 /jub./	23	10
158.	Tirol Miksa fng.	tallér	1618	21	20	
159.	"	Lipót	"	1620	23	17
160.	"	"	"	1632	22	15
161.	"	I. Lipót	"	1701	22	20

Сл. 47 — Део аукционог каталога Нумизматичког друштва у Будимпешти
— Један од доказа да остава из Сент Андреје није постојала.